

คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1

Desirable Characteristics of Morals Teaching Monks in Schools under
Phichit Primary Educational Service Area Office 1

พระสมุห์ผดุงศักดิ์ สนต์จิตโต¹ พระมหาอุดร อุตตโร² และปฐิธรรม สำเนียง³
Phrasamphadungsak Santacitto, Phramaha Udorn Uttaro and Patitham
Samniang

Received: March 09, 2022

Revised: April 27, 2022

Accepted: May 05, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา 2) เปรียบเทียบความคิดเห็นผู้บริหารและครูที่มีต่อคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา และ 3) เสนอแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี โดยวิธีวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 140 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถาม มีค่าความเชื่อมั่น .978 สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบค่าที และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า 1) คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก 2) ผู้บริหารและครูที่มีเพศ ตำแหน่ง ระดับการศึกษา และประสบการณ์การทำงาน แตกต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ และ 3) แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรม ประกอบด้วย ด้านทักษะในการสอนพระสอนศีลธรรมควรทำแผนการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอนพระสอนศีลธรรมควรสอนตามลำดับอยู่ในกรอบของหลักสูตรและมีวิธีการสอนที่ถูกต้อง ด้านบุคลิกภาพ พระสอนศีลธรรมควรดำรงสมณสาธูปพร้อมทั้งมีจรรยาบรรณใน

¹⁻³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: pk.jj2016@gmail.com, Tel. 083-9607313

การสอนและมีมารยาททางสังคมด้านมนุษยสัมพันธ์ ควรประสานขอความร่วมมือระหว่าง พระสงฆ์กับผู้บริหารสถานศึกษา ด้านคุณธรรม จริยธรรมพระสอนศีลธรรม ต้องมีคุณลักษณะที่เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติตนในศีลธรรม

คำสำคัญ: พระสอนศีลธรรม, คุณลักษณะอันพึงประสงค์, สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

Abstract

The objectives of this research were 1) to study desirable characteristics of morals teaching monks in schools; 2) to compare the opinions of administrators and teachers towards desirable characteristics of morals teaching monks in schools; and 3) to propose guidelines for development of morals teaching monks in schools under Phichit Primary Educational Service Area Office 1. This research was a mixed methods research. For quantitative research, data were collected from a sample of 140 people. The research instrument was a questionnaire with a confidence value of .978. The statistics used in the research were frequency, percentage, mean, standard deviation, t-test and one-way analysis of variance. In terms of qualitative research, a semi-structured interview was used by collecting data from 9 key informants. Data were analyzed by content analysis. The results of the research found that 1) desirable characteristics of morals teaching monks in schools, overall was at a high level; 2) administrators and teachers with different gender, position, education level and work experience had different opinions with no statistical significance; and 3) guidelines for development of desirable characteristics of morals teaching monks were as follows: in the aspect of teaching skills, morals teaching monks should make a lesson plan in accordance with the curriculum; in terms of teaching and learning management, morals teaching monks should teach sequentially within the framework of the curriculum and in the correct teaching methods; for personality, morals teaching monks should maintain monks' proper behavior with teaching ethics and social etiquette; in relation to human relations, morals teaching monks should seek cooperation between monks and school administrators; for morality and ethics, morals teaching monks must possess exemplary qualities in moral conduct.

Keywords: Morals Teaching Monks, Desirable Characteristics, Educational Service Area Office

บทนำ

การพัฒนาคุณภาพคนเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ประเทศไทยให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาคุณภาพคนซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ได้เสนอแนวคิดให้ใช้ “การศึกษา” เป็นเครื่องมือหรือระบบในการเพิ่มศักยภาพของมนุษย์ให้เป็นผู้มีพัฒนาการที่สมดุลทั้งด้านสติปัญญา จิตใจ ร่างกายและสังคมเสริมสร้างคุณลักษณะของผู้เรียนให้เป็นผู้ที่ “ผู้ที่เรียนรู้” เพื่อรองรับสถานการณ์ในยุคโลกาภิวัตน์ที่สามารถที่จะเลือกและเรียนรู้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยการพินิจพิเคราะห์อย่างระมัดระวังพิจารณาแก้ไขสถานการณ์ที่เป็นปัญหาด้วยวิธีการ กระบวนการ การคิดที่เหมาะสมและทักษะเพียงพอที่จะช่วยให้บุคคลสามารถแสวงหาความรู้ได้อย่างไม่สิ้นสุด (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2559)

วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาหนึ่งที่สามารถจะพัฒนาผู้เรียนให้เกิดคุณลักษณะที่สามารถพัฒนาสติปัญญา จิตใจ ของผู้เรียนให้เป็นผู้ที่รู้จักใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาชีวิตเป็นคนที่มีความรอบคอบซึ่งการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์เป็น “เป้าหมายที่แท้จริงของการศึกษา” การสร้างบัณฑิต สร้างคนให้เป็นบัณฑิต ในส่วนวิชาการด้านต่าง ๆ และวิชาชีพทั้งหลายเป็นเครื่องมือให้แก่บัณฑิตเป็นการบอกริธีที่จะทำให้เขาสามารถใช้เครื่องมือได้ แต่คนใช้เครื่องมือนั้นจะต้องเป็นคนที่ดี ซึ่งจะนำเครื่องมือไปใช้เพื่อสร้างสรรค์ทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม ไม่ใช่ นำเครื่องมือไปใช้เพียงเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวด้วยความเห็นแก่ตัว แล้วทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น หรือก่อความเสียหายทำลายสังคม ตลอดจนมนุษยชาติ ซึ่งเป็นปัญหาสังคมในปัจจุบัน ปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ ก็คือ การพัฒนาคนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนของชาติต้องเตรียมพร้อมให้เขามีความเจริญทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และค่านิยม การที่เด็กจะมีคุณภาพสิ่งสำคัญ คือ จะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตซึ่งมาจากแหล่งสำคัญคือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในปี พ.ศ. 2551 กรมการศาสนา ได้โอนภาระงานพร้อมงบประมาณให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการ และได้มอบให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรับโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมาดำเนินการโดยบรรจุเป็นพันธกิจประเภทงานให้บริการวิชาการแก่ชุมชน ในฐานะที่ผู้วิจัยเองมีสถานะเป็นพระสอนศีลธรรมที่ทำการสอนอยู่ในสถานศึกษา สังกัดเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาศรีสะเกษ เขต 1 มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลและประสานงานระหว่างสถานศึกษากับพระสอนศีลธรรมในจังหวัดศีลธรรม เขต 1 จำนวน 102 รูป จากการดำเนินงานดังกล่าวรวมถึงการได้เข้าทำการฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพของพระสอนศีลธรรมจากทางสำนักงานพระสอนศีลธรรม พบว่า พระสอนศีลธรรมในปัจจุบันมีบทบาทหน้าที่สำคัญ 4 ประการ คือ 1) สอนสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา ตามมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของสำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2) สอนและติวสอบธรรมศึกษาให้กับนักเรียน และผู้มีความสนใจทั่วไป 3) อบรมศีลธรรม จรรยา พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียน ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของไทย และด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 4) ส่งเสริมสนับสนุน การพัฒนาโรงเรียนด้วยแนววิถีเชิงพุทธ ตามขั้นตอนกระบวนการของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ระหว่างทำการสอนใน

สถานศึกษาต่าง ๆ มีโอกาสได้รับฟังข้อเสนอแนะหลากหลายประการที่เกิดขึ้น จากผู้บริหารสถานศึกษาและครูที่ดูแลเรื่องการสอนศีลธรรมโดยได้มีข้อเสนอแนะให้ความคิดเห็นถึงคุณลักษณะของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ โดยวัตถุประสงค์ของโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน 1) เพื่อจัดพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถ ทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้นักเรียนในโรงเรียนในระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาและระดับอาชีวศึกษา 2) เพื่อให้นักเรียน นักศึกษา มีความรู้ มีความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา 3) เพื่อปลูกฝังให้นักเรียน นักศึกษา มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถนำความรู้และคุณธรรมไปบูรณาการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสมและมีความสุข

สรุปแนวคิดของผู้วิจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องในฐานะพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มี 3 หลักในการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในหลักทางพระพุทธศาสนาและนำไปประยุกต์ใช้ได้ ดังนี้ 1) หลักการกระบวนการพัฒนาผู้เรียนคือการจัดกิจกรรมอย่างหลากหลายต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิดมี การฝึกปฏิบัติเสมอ ๆ ทั้งด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน ไปพร้อม ๆ กัน 2) หลักคิด การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนวิถิพุทธคือ กระบวนการพัฒนา การเรียนรู้ทั้งในด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญงอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกิน อยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวันที่มีสติสัมปชัญญะคอยกำกับ เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนจนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและ สิ่งแวดล้อมให้เจริญสืบต่อไป และเนื่องจากพุทธศาสนามีหลักการพัฒนามานุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะฝึกฝนและพัฒนาได้ ประกอบกับวิเคราะห์ผู้เรียนว่ามีสติปัญญา อุปนิสัย ความพร้อม และภูมิหลัง ที่แตกต่างกัน การพัฒนาจึงเน้นที่ตัวผู้เรียนแต่ละคนเป็นสำคัญ 3) หลักทำ (หลักปฏิบัติ) ในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถิพุทธนั้นครูและผู้บริหารสามารถจัด พัฒนาได้ตามหลักการหลักคิดข้าง ต้นโดยให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาในทีนั้น ๆ ต่อไป โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้รับการอนุมัติจากที่ประชุมของ คณะรัฐมนตรีในวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2549 โดยรัฐบาลได้จัดสรรเงินงบประมาณให้จำนวน 10 ล้านบาท เพื่ออุดหนุนโครงการดังกล่าวเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เพื่อมีเป้าหมายที่จะให้พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนตำบลละ 1 รูป ทั่วประเทศให้พระสงฆ์จำนวน 4,000 รูป สอนศีลธรรมในโรงเรียนระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษา และก็ได้ดำเนินการตามโครงการทันทีโดยเน้นเรื่องหลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นประโยชน์มาก ๆ จะไม่เน้นเรื่องพิธีกรรมโดยให้เจ้าคณะจังหวัดทั่วประเทศเป็นผู้พิจารณาคัดเลือกและก็จะจัดส่งเข้ารับการอบรมถวายความรู้เสริมโดยเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าคณะหนทั้ง 4 หน (หนกลาง หนตะวันออก หนเหนือและหนใต้) เมื่ออบรมเสร็จแล้ว ก็จะส่งไปให้ความรู้กับนักเรียนนักศึกษาทั่วประเทศพร้อมกัน 4,000 โรงเรียน เพื่อทำหน้าที่เป็นครูพระช่วยสอนในสถานศึกษาร่วมกับครูปฏิบัติการจริงแต่ละสถานศึกษา โดยมีความคิดพื้นฐานที่ว่า การศึกษาของไทยสมัยก่อนนั้นเริ่มต้นที่วัด โดยพ่อแม่จะส่งลูกหลานไปเล่าเรียนเขียนอ่านฝึกหัดขัดเกลานิสาภัยกับพระสงฆ์ที่วัดแต่เมื่อวันเวลาผ่านไป รูปแบบการศึกษาก็เริ่มเปลี่ยนแปลง

ไป มีสถานศึกษาที่เรียกว่า “โรงเรียน” เข้ามาแทนที่ ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ในการเป็นครูลดน้อยถอยลงไปเป็นลำดับจนในที่สุดวิชาศีลธรรมก็หลุดหายไปจากหลักสูตรการเรียนการสอน

พระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาที่ลงทะเบียนไว้กับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ทำการสอนอยู่ในสถานศึกษา สังกัดเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 มีจำนวน 102 รูป และสถานศึกษาที่มีการสอนศีลธรรม ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 จำนวน 110 โรงเรียนจากข้อเสนอแนะที่ผู้บริหารสถานศึกษาและครูได้ปรารภถึงคุณลักษณะของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 เพื่อจะได้ทราบแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา ให้เป็นพระสอนศีลธรรมที่มีความรู้ความสามารถในการสอน และอบรมผู้เรียนให้เข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีศีลธรรมที่ดี มีความซื่อสัตย์ และสามารถนำศีลธรรมไปปรับใช้ในชีวิตจริงได้อย่างถูกต้องเหมาะสมในสภาพที่มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาในยุคปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

- 1 เพื่อศึกษาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1
- 2 เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นผู้บริหารและครูที่มีต่อคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล
- 3 เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ ใช้ระเบียบวิธีแบบการวิจัยผสมวิธี (Mixed Method Research) เป็นทั้งการวิจัยเชิงปริมาณทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วย ผู้บริหารและครูในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 ประกอบไปด้วย อำเภอเมืองพิจิตร อำเภอวังทรายพูน อำเภอโพธิ์ประทับช้าง อำเภอสามง่าม อำเภอสามโก้ อำเภอวังทรายพูน อำเภอวังทรายพูน อำเภอโพธิ์ประทับช้าง อำเภอสามง่าม อำเภอสามโก้ อำเภอวังทรายพูน จำนวน 220 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารและครูในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 จำนวน 140 คน โดยการเปิดตารางขนาดกลุ่มตัวอย่างสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์แกน (Robert V. Krejcie and Daryle W. Morgan, 1970) และทำการเทียบสัดส่วน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่า t-test ค่า F-test จากการวิเคราะห์ One- way ANOVA การวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว

สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นที่สำคัญของคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 ดังต่อไปนี้

1. คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ ด้านทักษะการสอน รองลงมา คือ ด้านบุคลิกภาพ ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านการจัดการเรียนการสอน และด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านคุณธรรมจริยธรรม

2. การเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารและครูที่มีต่อคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ ตำแหน่ง ระดับการศึกษา และประสบการณ์การทำงาน พบว่า ผู้บริหารและครูที่มีเพศ ตำแหน่ง ระดับการศึกษา และประสบการณ์การทำงาน แตกต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

3. แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 พบว่า ด้านทักษะในการสอนผู้บริหารควรส่งเสริมให้พระสอนศีลธรรมทำแผนการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตร ส่งเสริมการใช้สื่อนำเสนอความรู้ทางวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตร และหลักวิชาในธรรมศึกษา ด้านการจัดการเรียนการสอนพระสอนศีลธรรม ควรสอนตามลำดับอยู่ในกรอบของหลักสูตรและมีวิธีการสอนที่ถูกต้อง มีวิธีการสอนและกำหนดสาระการเรียนรู้ที่ทันสมัยต่อการศึกษาในปัจจุบัน ด้านบุคลิกภาพ พระสอนศีลธรรมควรดำรงสมณสาธูปพร้อมทั้งมีจรรยาบรรณในการสอนและมีมารยาททางสังคม นุ่งห่มเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนและผู้ร่วมงาน ด้านมนุษยสัมพันธ์ พระสอนศีลธรรมควรประสานขอความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์กับผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อสร้างเสริมเครือข่ายการจัดการเรียนการสอน ด้านคุณธรรม จริยธรรม พระสอนศีลธรรมต้องมีคุณลักษณะที่เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติตนในศีลธรรม ถวายทอดองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงได้อย่างสมบูรณ์ต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจเกี่ยวกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 ดังต่อไปนี้

1. คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 พบว่า คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอน

ศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระสอนศีลธรรมมีความสามารถในการบอกเล่า บรรยาย อธิบาย และแนะนำผู้เรียนได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจินตนา จรรย์านนท์ (2549) พบว่า ความพึงพอใจของนักเรียนมัธยม ที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาโดยพระสงฆ์ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก นักเรียนมีความคิดเห็นด้านคุณธรรมของพระสอนศีลธรรมของครูพระสงฆ์ เนื้อหาวิชาเทคนิคการสอน อยู่ในระดับมากเหมือนกันทั้งหมด จากการเปรียบเทียบ พบว่า นักเรียนสหศึกษามีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด นักเรียนในโรงเรียนชายล้วนและหญิงล้วน มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากเหมือนกัน และทั้งนี้พระสอนศีลธรรมสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายสอดคล้องกับงานวิจัยของสุเทพ พันโกลี (2550) พบว่า บทบาทของครูในการส่งเสริมจริยธรรมให้แก่ นักเรียนระดับประถมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบ่อทอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 2 โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก บทบาทของครูที่อยู่ในโรงเรียนต่างกัน แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ บทบาทของครูที่มีประสบการณ์ต่างกัน แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

2. การเปรียบเทียบความคิดเห็นผู้บริหารและครูที่มีต่อคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล โดยวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างตัวแปร ได้แก่ เพศ ตำแหน่ง ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการทำงาน ผู้วิจัยมีประเด็นที่จะนำมาอภิปราย ดังนี้

2.1 เพศ ผู้บริหาร และครู ที่มีเพศต่างกัน มีระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกันอาจเป็นเพราะพระสอนศีลธรรมดำรงตนอยู่ในแบบอย่างของพระธรรมวินัย ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของกันดิดิ ชลสินธุ์ (2545) พบว่า คุณลักษณะความเป็นครู ทั้งองค์ประกอบของเพศชายและเพศหญิง แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนคุณลักษณะความเป็นครูเจ็ดด้านของกลุ่มตัวอย่าง โดยเฉลี่ยแต่ละด้านมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 เกือบทั้งหมด ยกเว้นด้านความเมตตา กรุณา กับด้านคุณธรรมจริยธรรม และด้านความรับผิดชอบ ด้านคุณธรรมและจริยธรรม กับด้านความรับผิดชอบ และด้านคุณธรรมของพระสอนศีลธรรมกับด้านมนุษย์สัมพันธ์ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

2.2 ตำแหน่ง ผู้บริหาร และครู ที่มีตำแหน่งต่างกัน มีระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 ไม่แตกต่างกัน เพราะพระสอนศีลธรรมรักษาความประพฤติส่วนตนให้เกิดศรัทธา ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของกาญจนาธิดา สมใจ (2550) พบว่า ครูผู้สอนระดับปฐมวัยโรงเรียนประถมศึกษา ตามทัศนะของข้าราชการครู สังกัดสำนักงานเขต

พื้นที่การศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 มีบทบาทเป็นผู้วางแผนการเรียนรู้ ผู้จัดการเรียนรู้และ พัฒนาการเรียนรู้ในระดับมากที่สุด ครูที่มีตำแหน่งต่างกัน มีทัศนคติต่อบทบาทของครูผู้สอน ระดับปฐมวัยโรงเรียนประถมศึกษาโดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

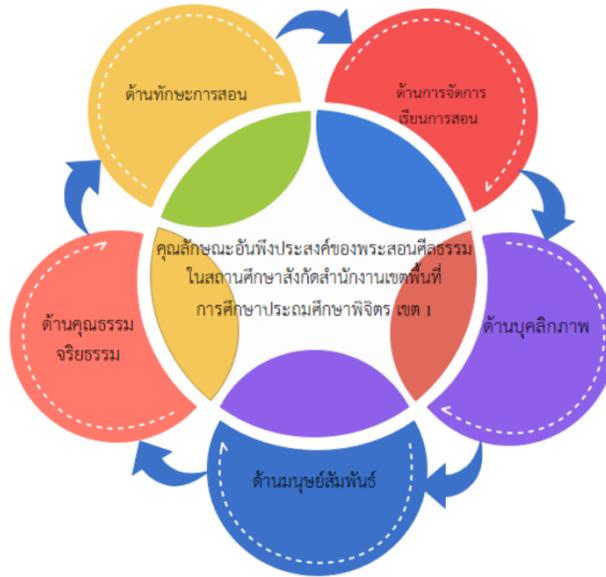
2.3 ระดับการศึกษา ผู้บริหารและครูที่มีระดับการศึกษาต่างกันคุณลักษณะอัน พึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษา ประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน อาจเป็นเพราะพระสอนศีลธรรมมีความ ซื่อสัตย์และเสียสละในการทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาธีระพันธ์ อธิปถุโณ (พวงจิตร) (2553) พบว่า ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาและครู เกี่ยวกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมใน สถานศึกษา จำแนกตามสถานภาพ เพศ อายุและระดับการศึกษา พบว่า มีความคิดเห็นไม่ แตกต่างกัน ทั้ง 3 ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

2.4 ประสพการณ์ในการทำงาน ผู้บริหารและครูที่มีประสพการณ์การทำงาน ต่างกันมีระดับความคิดเห็นต่อคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถาน ศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน อาจ เป็นเพราะพระสอนศีลธรรมรู้จักการวางตนได้เหมาะสมในการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งไม่สอดคล้องกับ งานวิจัยของสุเทพ พันโกลี (2550) พบว่า บทบาทของครูในการส่งเสริมจริยธรรมให้แก่ันกร เรียนระดับประถมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบ่อทอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 2 โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก บทบาทของครูที่อยู่ในโรงเรียนต่างกันแตกต่างกันอย่าง 'ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ บทบาทของครูที่มีประสพการณ์ต่างกัน แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญ ทางสถิติ

3. แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมใน สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1 พบว่า (1) ด้านทักษะ ในการสอนควรทำแผนการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตรส่งเสริมการใช้สื่อนำเสนอความรู้ทาง วิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตร และหลักวิชาในธรรมศึกษา (2) ด้านการจัดการเรียนการสอน ควรสอนตามลำดับอยู่ในกรอบของหลักสูตรและมีวิธีการสอนที่ถูกต้อง มีวิธีการสอนและกำหนด สาระการเรียนรู้ที่ทันสมัยต่อการศึกษาในปัจจุบัน (3) ด้านบุคลิกภาพ ควรดำรงสมณสาธูปพร้อม ทั้งมีจรรยาบรรณในการสอนและมีมารยาททางสังคม ทุ่มเทเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย สร้าง ศรัทธาให้เกิดกับผู้เรียนและผู้ร่วมงาน (4) ด้านมนุษยสัมพันธ์ ควรประสานขอความร่วมมือ ระหว่างพระสงฆ์กับผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อสร้างเสริมเครือข่ายการจัดการเรียนการสอน (5) ด้านคุณธรรมจริยธรรมต้องมีคุณลักษณะที่เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติตนในศีลธรรม ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกิดจากประสพการณ์ตรงได้อย่างสมบูรณ์ต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยมีการนำเสนอแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะทั้ง 5 ด้าน สรุปลงเป็นแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

จากภาพ สามารถอธิบายเกี่ยวกับองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยเรื่อง “คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1” สรุปลงได้ดังนี้

วงกลมชั้นใน หมายถึง จุดมุ่งหมายทางการศึกษาในครั้งนี้คือ “คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 1” ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าและศึกษาเอกสารรวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ผู้วิจัยเป็นพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาจากการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวพบว่าพระสอนศีลธรรมควรจะมีแนวทางการพัฒนาศักยภาพในด้านต่าง ๆ

วงกลมชั้นที่ 2 คือ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ทั้ง 5 ประการ ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาปรับให้เหมาะสมกับบริบท พระสอนศีลธรรมในเขตพื้นที่การศึกษาพิจิตรเขต 1 แล้วนำไปสู่การสร้างเครื่องมือวิจัย แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะทั้ง 5 ด้าน มีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านทักษะการสอน พระสอนศีลธรรมมีการจัดทำแผนการสอนในชั้นเรียนเป็นการแสดงศักยภาพขั้นต้นของพระสอนศีลธรรม ในการบริการวิชาการแก่นักเรียนและเป็นหลักการสำคัญของผู้สอน อันนำไปสู่การพัฒนาทักษะการสอนที่ทันสมัยเหมาะสมและเป็นการ

แสดงให้เห็นถึงการเตรียมแผนการสอนที่เหมาะสมกับช่วงวัยของผู้เรียนตามหลักการวิเคราะห์ผู้เรียนด้วยหลักทฤษฎีจิตวิทยาในการเรียนรู้ แสดงว่าพระสอนศีลธรรมมีการค้นคว้าความรู้เพิ่มเติมและพัฒนาทักษะด้านการสอนของตนเอง รวมไปถึงการผลิตและการใช้สื่อการสอนที่ต้องค้นคว้าและจัดทำเป็นอย่างดีก่อนการปฏิบัติงานในแต่ละสัปดาห์ ในขั้นตอนดังกล่าวมาแล้วนั้นจะช่วยให้พระสอนศีลธรรมมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ ซึ่งความรู้และประสบการณ์ตามลำดับขั้นตอนที่ได้ทำการศึกษาและวิจัยมานั้นพระสอนศีลธรรมได้รับการเพิ่มศักยภาพด้านต่าง ๆ เพราะการจัดอบรมสัมมนาของสำนักงานพระสอนศีลธรรมทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

2. ด้านการจัดการเรียนการสอน จากการพัฒนาทักษะด้านการสอนเมื่อพระสอนศีลธรรมมีการจัดทำแผนการสอนตามลำดับขั้นตอนที่แล้วจะเชื่อมโยงสัมพันธ์กับการจัดการเรียนการสอนที่ดี ซึ่งสามารถเน้นกิจกรรมการมีส่วนร่วมเป็นฐานการเรียนรู้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะมีขั้นตอนการทำแผนการสอนอย่างถูกต้อง อันจะเป็นข้อบ่งชี้ได้ว่าพระสอนศีลธรรมมีการประเมินผลก่อนการเรียนและทดสอบความรู้พื้นฐานของผู้เรียนในการจัดการเรียนการสอนในแต่ละครั้ง ทำให้การจัดการเรียนการสอน มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายสามารถจัดการเรียนการสอนที่ครอบคลุมเนื้อหาในรายวิชา เพราะเน้นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีส่วนร่วมเป็นฐานทำให้เกิดการสอนแบบอภิปรายและแสดงความคิดเห็น ซึ่งการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญทำให้เกิดการพัฒนาทักษะด้านการจัดการเรียนการสอนและทักษะการสอนที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน อันเป็นวิธีการของผู้สอนที่จำเป็นต้องมีในศตวรรษที่ 21

3. ด้านบุคลิกภาพ พระสอนศีลธรรมควรมีส่างาราคีนาเคารพเลื่อมใส แต่งกายสุภาพเหมาะสมตามสมณะสาธูป และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี อันเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพด้านกายภาพ ส่วนการพัฒนาบุคลิกด้านอารมณ์ซึ่งสามารถสื่อสารออกทาง กิริยาและการสื่อสารทางวาจาอันพระสอนศีลธรรมควรมีการสื่อสารด้านภาษาที่เหมาะสมตามกาลเทศะและชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ลำดับขั้นตอนที่ทั้งหมดที่ได้ทำการศึกษาและพัฒนาขึ้นนี้ มีหัวใจสำคัญคือการรู้จักควบคุมตัวเอง อันเป็นหลักการปฏิบัติธรรมซึ่งพระสอนศีลธรรมต้องเป็นผ่านการฝึกฝนและอบรมทั้งในส่วนที่สำนักงานพระสอนศีลธรรมจัดอยู่ในหลักสูตรการอบรมสัมมนา ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพที่ต้องฝึกฝนและปฏิบัติด้วยตนเองอยู่เสมอเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะของพระสอนศีลธรรมที่ดี

4. ด้านมนุษยสัมพันธ์ การปฏิบัติการสอนของพระสอนศีลธรรมนั้นเป็นงานที่ต้องใช้การรู้ความสามารถในหลายมิติและเป็นงานที่ต้องประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรต่อองค์กรคือพระสอนศีลธรรมอยู่ในฐานะตัวแทนองค์กรสงฆ์ซึ่งเป็นขอบเขตที่เกาะเกี่ยวงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การทำงานต้องสามารถ ปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี และพร้อมที่จะสำรวจข้อบกพร่องในการทำงานของตนเอง ในสองประเด็นข้างต้นถือเป็นหัวใจหลักของคุณลักษณะด้านมนุษยสัมพันธ์ในการทำให้การปฏิบัติหน้าที่ราบรื่นซึ่งเป็นคุณลักษณะด้านมนุษยสัมพันธ์ในมิติของการปฏิบัติงาน ส่วนมนุษยสัมพันธ์ในมิติที่เป็นตัวแทนขององค์กรที่

เป็นการสร้างเกียรติศักดิ์ศรีในฐานะตัวแทนขององค์กรสงฆ์ ที่ควรเป็นคุณลักษณะที่มีประจำตัวของพระสอนศีลคือการเสียสละและช่วยเหลือผู้อื่นอย่างเต็มที่ การให้ความร่วมมือแบบจิตอาสาต่อสังคม การมีเมตตาช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม และมีวุฒิภาวะในการรับฟัง ความคิดเห็น และความรู้สึกของผู้อื่น ซึ่งเป็นคุณลักษณะด้านมนุษยสัมพันธ์ที่ต้องพัฒนาให้มีในตนเอง เพื่อการพัฒนาองค์กรสงฆ์ส่วนรวม

5. ด้านคุณธรรมจริยธรรม พระสอนศีลธรรมปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดีงาม วางตนต่อสังคมส่วนรวมให้เหมาะสมกับกาลเทศะ มีความซื่อสัตย์และเสียสละในการทำงาน รับผิดชอบต่อหน้าที่และตรงต่อเวลาในการทำการสอน อีกทั้งต้องมีความเที่ยงตรงยุติธรรมและมีใจเป็นกลางในการปฏิบัติการสอน ซึ่งคุณลักษณะด้านคุณธรรมจริยธรรมนั้นเป็นด้านที่บ่งบอกถึงความเป็นพระสงฆ์ ในการปฏิบัติตนในฐานะพระสงฆ์ที่ทำการสอนในสถานศึกษา ซึ่งต้องรักษาระเบียบจารีตและค่านิยมทางสังคมให้เห็นเด่นชัดว่าเป็นพระสงฆ์โดยมีคุณลักษณะที่มาจากการศึกษาฝึกฝนอบรมตนเอง จากภายในมาอย่างดีพร้อมที่จะอบรมและถ่ายทอดคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้เรียนได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดหางบประมาณในการสนับสนุนการสอนให้กับพระสอนศีลธรรมรวมถึงสนับสนุนสวัสดิการและขวัญกำลังใจในการสอนให้พระสอนศีลธรรม
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการตรวจประเมินผลการสอนของพระสอนศีลธรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อเสริมรูปแบบการสอนให้มีหลากหลายรูปแบบ และน่าสนใจ
3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดอบรมการใช้สื่อการเรียนการสอน และรูปแบบการสอนที่หลากหลายให้กับพระสอนศีลธรรม

ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏมหาวิทยาลัย ควรเน้นคุณลักษณะที่สำคัญและจัดหลักสูตรการเรียนรู้ให้นิสิตมีคุณลักษณะ ทั้ง 5 ด้าน ให้เข้มข้นมากขึ้น
2. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้รับผิดชอบโครงการพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา ควรมีวิธีการคัดเลือกหรือประเมินพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา ว่ามีคุณสมบัติตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์หรือไม่
3. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้รับผิดชอบโครงการพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา ควรจัดให้มีการอบรมเพิ่มศักยภาพของพระสอนศีลธรรมให้มีคุณลักษณะ ตามที่พึงประสงค์อย่างต่อเนื่อง

4. โครงการพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา ควรมีการนิเทศติดตามพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาทุกรูป มิใช่เฉพาะที่เป็นนิสิตของมหาวิทยาลัยสงฆ์เท่านั้น

เอกสารอ้างอิง

- กันติศ ชลสินธุ์. (2545). *การวิเคราะห์ห้องค้ประกอบคุณลักษณะและความเป็นครู ของครูกลุ่มกรุงธนใต้ สังกัดกรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- กาญจนธิดา สมใจ. (2550). *บทบาทของครูผู้สอนระดับปฐมวัยโรงเรียนประถมศึกษา ตามทัศนะของข้าราชการครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานี เขต 5*. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- จินตนา จரியานนท์. (2549). *ความพึงพอใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่มีต่อพระสงฆ์ผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาในเขตกรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทพ พันโสลี. (2550). *บทบาทของครูในการส่งเสริมจริยธรรมให้แก่นักเรียนระดับประถมศึกษา โรงเรียนในอำเภอบ่อทอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 2*. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- พระมหาธีระพันธ์ อธิปถโย (พวงจิตร). (2553). *การศึกษาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา กรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2559). *ร่างแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 12 (2560- 2564)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี.
- สุเทพ พันโสลี. (2550). *บทบาทของครูในการส่งเสริมจริยธรรมให้แก่นักเรียนระดับประถมศึกษา โรงเรียนในอำเภอบ่อทอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 2*. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- Krejcie V. R. & Daryle W. M. (1970). Determining Sample Size for Educational Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607-610.